

NOTÍCIES,
ARTICLES
I PUBLICACIONS
ENTORN EL CASTELL
DEL MOR
DE TÀRREGA

Per Oriol Saula i Briansó

1

Situació i entorn del Castell del Mor

EL Castell del Mor està situat dins la Plana d'Urgell, a uns dos Km. al nordoest de Tàrraga i davant del poble de Vilagrassa, que queda al S.W. del tossal. Al peu mateix passa l'antic camí d'Anglesola, que porta al mas Colom per un dels seus trencats.

El tossal té una forma atalussada, esglaonada per les feixes de conreu, part d'elles fetes a finals del segle passat o a inicis del present. Amb 25 metres d'alçada, 375 metres sobre el nivell del mar, es troba isolat, però constituint el mateix sistema de la Serra de Sant Eloi, antigament coneguda com a partida del Mor. Situada al Sud, Sud-Est hi ha la Torre Morlans, antic Mas de Guadalons, que se separa de la serra de Sant Eloi pel coll del Mor.

El Mor domina així tota la Plana de l'Urgell, que s'exten davant seu cap a Ponent, i a la vegada té també bona visibilitat per les altres bandes.

Dins d'un entorn climàtic sec, predomina el conreu del cereal, l'olivera i l'ametller, juntament amb el pasturatge d'ovelles. En l'antiguitat, la ramaderia, el blat i similars devien de ser la font econòmica bàsica, amb l'ajut de la caça menor. Així ho mostren les troballes de molins, dents de falç de sílex amb pàtina de cereal i restes òssies d'animals com el senglar i el conill documentats en excavació.

Context geològic: El Castell del Mor i les seves rodalies entan formats per un seguit de materials continentals dipositats durant el període oligocè de l'era terciària. Aquests materials es dipositaren en una conca d'aigües restringides, amb obertura al mar cap el N.W. Sovint aquesta conca esdevenia endorraica, sense influència de l'acció marina. Així, els materials que s'hi dipositaren (sorres, llims, argiles i calcàries lacustres) corresponen a medis de vànol al.luvial distal amb influència fluvial i medi pròpiament lacustre. També és de destacar la presència de graves en els cims d'alguns tossals de la rodalia, com Sant Eloi i el Mor, que es dipositaren en el quaternari, en un ambient també de vànol al.luvial. La majoria d'aquestes graves tenen també la seva procedència en les calcàries lacustres anteriorment citades. Degut a l'erosió posterior, només es troben presentades en els punts de cota altimètrica més alta.

Diari d'excavació d'en Colomines

A primers d'abril de 1915, Colomines inicià unes proves arqueològiques en el Castell del Mor. Segons diu en el diari, va fer una cala en el cim del tossal, la qual cosa, sembla ser fou la més extensa, i més cales per les vessants del tossal i en altres punts on hi havia més abundància de ceràmica.

El motiu principal que l'induí a realitzar aquestes excavacions fou l'abundosa presència de material en el cim, vessants i rodalies del tossal. Així el feu suposar que es tractava d'una estació preromana important. Però pel que diu en el diari, sembla que els resultats de les proves no foren del seu agrat: «no siguent possible trobar enlloc jaciment antic per haver estat habitat el tossal quasi fins els temps moderns. Enmig del tossal i en lloc no conreat, sortien unes restes de parets com si haguessin pertanyut a alguna habitació ibèrica, mes no fou possible comprovar-ho, sortint únicament ceràmica molt fragmentada igual a la recollida a l'exterior, i sense restes de jaciment»¹.

Vista general del tossal del Castell del Mor al terme municipal de Tàrraga. (Fot. Albert Pont)

De l'anterior en podem treure diferents conclusions:

- Colomines topa amb estructures medievals o inclús més modernes i no aprofundeix massa en les seves cales.
- Els estrats antics els troba molt remenats i malmesos per les estructures més recents.
- El descens en aquestes proves arqueològiques el porta a no aprofundir més en la campanya del Mor i passar al Tossal de les Tenalles de Sidamunt, fet que es corrobora per la brevetat del diari d'excavació i l'escuet i poc detallat inventari de materials del Mor.

En l'inventari Colomines no fa cap distinció entre materials de prospecció i materials d'excavació.

Els exposa de la següent manera:

Objectes de pedra:	- Set percutors de sílex - Un percutor d'arenisca - Varis fragments de sílex sense forma determinada - Tres destrals de pedra - Tres fragments de destral - Dos fragments de disc - Una mola de mà de granet - Varis fragments de moles que no foren recollits
Objectes de bronze:	- Un anell llis de forma aplanada - Un fragment de campaneta - Una moneda ibèrica de Lleida amb la inscripció MAYOX. - Una moneda ibèrica inidentificable
Objectes de ferro:	- Un punyal amb veina fragmentat - Varis fragments indeterminables

- Objectes de vidre: - Varis fragments de petits vasos
- Ceràmica grega: - Tres fragments de figures roges de baixa època
- Ceràmica campaniana: - Gran abundància de fragments de vasos amb palmetes i segells.
- Ceràmica hel·lenística: - Varis fragments de petits vasos.
- Ceràmica ibèrica a mà:- Molts fragments de vasos i tapadores amb decoració incisa i de cordons.
- Ceràmica ibèrica a torn pintada: - Molts fragments pertanyents a diferents formes i decorat.
- Ceràmica ibèrica a torn sense pintar: - Molts fragments de grans gerres de vora plana i d'altres vasos
 - Tres fusaioles llises.
- Ceràmica romana: - Fragments d'amfores, doliums i dos fragments petits de sigil.lata.
 - Teules fragmentades
- Materials de construcció: - Fragments de maons de fang, tobots
 - Tres fragments de paviment decorats amb daus de marbre blanc i vermell.

Publicació dels resultats de la campanya de Colomines en l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans.

L'article en qüestió no diu gran cosa més del que ja ha exposat en el diari d'excavació. Remarca un cop més el caràcter estratègic del poblat i la persistència de l'aprofitament del poblat en èpoques diverses, fins gairebé època moderna. Tal reaprofitament fou la causa de la destrucció de les estructures antigues en construir-ne al damunt de les més recents. Això, diu Colomines, fa difícil l'estudi estratigràfic del poblat.

El material de prospecció els dona una informació si fa o no fa igual al material d'excavació.

La relació de materials és la mateixa que en el diari. Aquesta reafirma un altre cop l'extensa cronologia del poblat. Però cal ressaltar que ni en el diari, ni en el present article, no menciona en cap moment la presència de ceràmica islàmica ni medieval cristiana. Sí, en canvi, fa al·lusió en el diari a les restes del castell d'època medieval que es conserven dalt del turó, així com a una creu de terme que hi havia antigament.

Al final de l'article menciona la troballa feta amb posterioritat a l'excavació d'un enterrament humà en una de les vessants del poblat (possiblement l'est), així com un vas ibèric pintat «de nansa superior a manera de cistella» trobat al costat del cadàver. Tractaré aquest punt més endavant.

Sembla ser que tots els materials d'aquesta campanya passaren al museu arqueològic de Barcelona, mentre que la darrera troballa passà al museu dels pares escolapis de Tàrraga. Amb el temps, degut als nombrosos trasllats fins les actuals golfes de la casa de cultura (en espera de l'acabament de les obres del Museu Comarcal), bona part d'aquell material s'ha perdut i descontrolat.

Article en LA SIGNOU del 9 de maig de 1915 (Núm. 18) titulat «LO CASTELL DEL MOR» signat per F. Clua.

Article fet en ocasió de les excavacions practicades per Colomines de l'Institut d'Estudis Catalans.

Ens dona notícia de que els treballs d'excavació s'iniciaren, en forma rudimentària, el 1906, pel centre excursionista d'Urgell i Segarra, amb el permís del propietari, el senyor Morera.

El mateix senyor Morera va fer llavors donació d'unes monedes romanes trobades en el Mor.

Clua ens diu que va continuar la seva preocupació pel castell del Mor, publicant algun treball, assessorat per Lluís Marian Vidal i Mossèn Norbert Font i Sagué. Aquests darrers definiren el jaciment

del Mor com «una estació Protohistòrica del Període Neolític, i que va continuar durant les dominacions grega i romana».

En l'article de la Signou F. Clua reproduceix un escrit entorn el Mor de 1913. En el mateix fa una descripció de la seva situació geogràfica. Esmenta que la tradició popular atribueix als moros la construcció del Castell. Seguidament fa una anàlisi etimològica del nom Moro. La segona hipòtesi fa derivar Mor de Mur, per les muralles del Castell. La darrera versió es basa en la gramàtica del Doctor mossèn Grandia segons la qual la paraula Mor és celtibera. F. Clua sembla decantar-se per aquesta última.

Fa una enumeració dels diferents tipus de materials que ha donat al poblat: destrals de pedra basàltica, sílex treballats, moles de granet i d'altres tipus de roca, ceràmiques grolleres, còdols de riu de diferents menes (que interpreta com a projectils), objectes d'òs, moluscs perforats, monedes romanes, una moneda «celtibera» d'Isona (segons el Numismàtic Joaquim Botet i Sisó).

Clou l'article reafirmant el caràcter d'Estació Protohistòrica del Castell del Mor.

Article publicat en LA SIGNOU el 23 de gener de 1916 (núm. 37) titulat «El toçal del Mor», signat per Josep Colomines

L'article fou extret d'una notícia publicada en la pàgina Artística de «La Veu de Catalunya» en la qual es parla de les excavacions portades a terme per l'I.E.C. a l'Urgell i la Segarra.

El Tossal del Mor fou el primer jaciment excavat dels tres elegits per Colomines i Duran i Sanpere, d'entre la trentena d'estacions ibèriques i romanes que visitaren i descobriren en les comarques d'Urgell i Segarra. Les excavacions es realitzaren en la part Est del tossal on encara eren visibles restes d'antigues edificacions i solaments de cambres de reduïdes dimensions (ja escorcollades des de temps antics).

Entorn el resultat de les mateixes vé a dir el que ja havia apuntat en el diari d'excavacions i en la publicació de l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans.

Josep Colomines ens dóna notícia del llavors recent aprofitament de pedres d'edificacions antigues per fer els marges en fer les feixes de conreu que veiem actualment, i que sens dubte varen malmetre gran part del jaciment.

«Un vas ibèric del Tossal del Mor»

Aquest article fou publicat l'abril de 1922 en el primer exemplar de la revista Arqueta, del museu de Tàrraga. Gira entorn la troballa del vas ibèric, a torn, de panxa esfèrica i nansa «de cistella» trobat dins la sepultura anteriorment citada. El vas presentava una senzilla decoració a bandes pintades. La sepultura, feta amb pedres arrencades, es trobava a la part Est del poblat i sembla ser que encarada cap a orient. A l'esquelet li mancaven les extremitats inferiors així com també mancava la part anterior de la sepultura.

Dins la tomba es recolliren fragments de ceràmica ibèrica pintada, sense pintar i de vasos fets a mà amb cordons i impressions digitals. També s'hi trobà una dent de senglar i diversos trossos de sílex informes.

10

S'excavaren també dos altres enterraments de la vora, encara més malmesos que el primer, per culpa de l'acció de la reu i de les tasques de replanament d'aquella vessant. Els dos darrers donaren, a més de ceràmica ibèrica trossegada, tobots («totxos molt gruixuts de terra cuita») i ceràmica campaniana. En l'article es comenta que fou impossible aixecar-ne la planta.

Al final d'aquest article signat per Giomar d'Ausa s'informa d'altres troballes superficials: «(...) uns quants molinets de granet, distintes formes de destrals de basalt (pedra d'importació per aquesta

comarca) fragments d'òs treballat, trossos de formigó amb dauets de marbre formant zig-zag, tres formes distintes de pondus, trossos de punyal de ferro, claus, nuclis, percutors i ceràmica campaniana, ibèrica i de terra sigil.lata amb abundància».

Dels fragments esmentats crec reconèixer d'entre els materials del «museu actual» dos pondus (núms. d'inventari 82 i 905); un fragment de canya d'òs pulimentat formant quatre bisells i decorat amb sèries incises inclinades canviant de direcció de cada cara, formant espines de peix i rombes (núm. 926); divuit fragments de mosaic sobre pedra i lligat amb argamassa. Els fragments d'opus tessellatum són de marbre negre i blanc i de forma paral.lepipèdica. (Inventariat amb el núm. 295).

Menys probable és que la mandíbula inferior humana que es conserva en el museu de Tàrraga, amb el núm. d'inventari 927, formi part d'aquesta troballa, ja que data de 1909, i sembla ser fou recollida per Bosc Gimpera, Coromines i Duran i Sanpere, tal com consta en la nota que acompanyava la mandíbula.

La troballa que comenta l'article fou realitzada pel pare Bernat dels escolapis de Tàrraga amb l'ajut d'un nombre reduït d'alumnes que acostumaven a voltar la zona, prospectar i fer alguna cala pels volts de l'any 20 i, com a màxim, el 1923, any en el que el dit escolapi marxà de Tàrraga². Els materials que es trobaven feien cap al museu dels pares escolapis, fundat pel pare Bernat.

L'article cita la publicació d'una breu notícia en La Veu de Catalunya, que data del 12 de febrer de 1921, entorn aquest descobriment. Sembla ser que l'excavació no s'allunyaria gaire d'aquesta data tal com m'ho ha confirmat el senyor Vidal.

Inventari de les ceràmiques gregues de la península ibèrica de Glòria Trias de Arribas

L'autora inclou el Mor dins d'aquest inventari. Comença fent una descripció de la situació del tossal i del conjunt de materials, basant-se en la publicació de l'anuari de l'I.E.C. de Colomines i Duran i Sanpere, repetint les conclusions a les que arribaren els dos anteriors.

Ens informa que els materials es dipositaren en el Museu Arqueològic de Barcelona per l'I.E.C. el 1915.

Fa referència a les actes originals de «Sidamunt i otros lugares de la Segarra», entre ells el Castell de Mor. Aquestes es troben en el Museu Arqueològic de Barcelona.

Inventaria els tres fragments de figures roges trobats per Colomines i Duran i Sanpere el 1915 (que com ja he dit abans estan en l'Arqueològic), i afegeix un fragment de tapadora de Lekanis que es guarda a Tàrraga i fou trobat posteriorment.

Els materials inventariats són els següents:

- «1 - Fragmento de KRATERA de columnas. Dimensión máxima, 61 mm.
Se trata de la parte del labio de la boca que se proyecta sobre el par de asas, consistentes en columnas cilíndricas. Esta parte del labio, plana, está decorada con una palmeta de barniz negro y roleos. La base de la palmeta hacia el exterior.
Fines del siglo V.
Museo Arqueológico de Barcelona, sin número. Lámina CXLI, 4.
- 2 - Fragmento de TAPADERA DE LEKANIS. Dimensión máxima 53 mm.
Pertenece probablemente al mismo vaso que el fragmento siguiente, aunque su situación fuera más cercana al pivote-asa.
Interior: Barniz negro, muy picado.
Exterior: Barniz algo picado también. De la decoración figurada sólo queda parte de una mu-

jer dirigiéndose hacia la derecha, pero con la cabeza vuelta hacia la izquierda. El peplos está decorado en su cuerpo superior y queda pendiente sobre la falda a modo de kolpos. Orla adornada con círculos. Estilo propio de estos lekanides del segundo cuarto del siglo IV.

Museo Municipal de Tàrrega (Lleida). Lámina CXLI, 5

- 3 - Fragmento de TAPADERA DE LEKANIS o PYXIS. Dimensión máxima 45 mm.
Interior: Barniz negro muy desconchado.
Exterior: Parte de la decoración figurada, de la que sólo se conserva, en el centro, un pilar y a cada lado pliegues de ropajes pertenecientes a dos personajes.
Fines del siglo V o principios del IV.
Museo Arqueológico de Barcelona, sin número. Lámina CXLI, 6
- 4 - Fragmento de borde de un SKYPHOS. Dimensión máxima, 37 mm.
Interior: Labio marcado por una fina línea incisa. Barniz negro.
Exterior: Barniz negro, excepto el objeto, exento, que debió ser seguramente una de las típicas vendas que cuelgan en las escenas de palestra, tan frecuentes en este tipo de vasos.
Siglo IV.
Museo Arqueológico de Barcelona, sin número. Lámina CXLI, 7».

(Aquest inventari ha estat copiat literalment de TRIAS de ARRIBAS, Glòria, 1968).

«Carta arqueològica de les valls dels rius Corb, Ondara i Sió» de Ramon Boleda

En aquesta publicació es descriu breument el Tossal del Mor en l'índex d'inventari de poblats.

«Terme de Tàrrega. Conegut de molt de temps; poblat etern des del Neolític, amb mostres de ceràmica de totes les cultures fins a l'Edat mitjana».³

S'hauria de matitzar la definició «Neolític». Si bé és cert existeix una fulla de sílex inventariada com a eneolítica, en el Museu Municipal de Tàrrega, cal remarcar que fins el moment és una troballa isolada i la seva procedència no és massa clara. El que no és cert (fins que es demostrï el contrari) és que hi hagi una continuïtat des del Neolític fins el Bronze.

Anteriorment, en un comentari global de la zona, Boleda posa el Mor com un jaciment dins del Hallstat. Després matitza més i destaca la seva perduració des de l'Edat del Bronze (o abans) fins ben entrada l'època mitjana, descripció que s'ajusta més a la realitat.

«Una moneda ibèrica hallada en Tàrrega» de A. Guerrero Uriarte

A. Guerrero fa un article d'un quadrat de Cese trobat al Mor. Posteriorment el publica a la revista «Matinal», de Lleida.

Característiques i descripció de la moneda:

- Identificació: Cesse o Kesse. Tarragona Ibèrica.
- COLONIA URES TRIUNFALIS TARRACO. Romana.
- Anvers: Cap ibèric nu a la dreta.
Darrera ferro de llança.
- Revers: Protome de cavall. Al damunt tres estrelles.
A sota: < s v.
- Valor: Quadrant.
- Metall: Bronze.
- Ceca: Cesse.

- Any: 206 a 133 a. de J.C.
 - Qualificació: Molt rara.
 - Conservació: Molt bona.
- (Referències: Vives; Làmina XXXIII - 13. 12 emissió)

Altres referències al Castell del Mor.

En la Història de Tàrraga de Josep Maria Segarra i Malla es fan algunes al·lusions al Castell del Mor d'època medieval. La data més antiga que dóna és el Novembre de 1192, any en que Alfons I dóna el castell del Mor a Guillem d'Anglesola «(...) amb tots els seus termes i pertinences...» I la data més moderna el 21 de febrer de 1565 en la que se celebra una reunió del consell de la Comunitat de Preveres, en l'acta de la qual es convoca, pel dia 15 de març següent, a parlament en la capital de la diòcesi al rector i al vicari del Mor, entre d'altres, fet pel qual Segarra suposa que el Mor devia ser un poblat. També en el llibre de Segarra es menciona l'església de «Madona» Santa Maria del Mor, que en 1444 i 1450 encara era lloc de pas de peregrinacions per la sequera i la pesta. D'aquesta església encara en queden les restes a la banda est del cim del tossal. La Taula Sacra i algunes estructures quedaren al descobert per culpa d'una cala furtiva que posteriorment, el llavors director del Museu, senyor Joan Tous, va mirar de subsanar i documentar. Això fou a finals de 1976.

En el llibre *Privilegis de Tàrraga* de Lluís Sarret i Pons, hi ha tres documents transcrits que parlen del Mor. Daten del 23 d'abril de 1343, 13 de novembre de 1354 i 16 de juliol de 1357.

En els documents del Cartulari de Santes Creus, extrets del *Liber Feodorum Maior*, hi ha també nombroses referències al Castell del Mor. La més antiga data de 1121 i consta com a «Mauro». D'altres (1192 i 1196) escriuen «Castro de Moro», mentre que una del 1179 apareix com a Mor. Tals documents revelen la presència de tropes, els límits del terme del Mor, relació de propietaris i transferències, etc.

«Antics poblats i masies del Baix Urgell», per Antoni Bach i Riu.

En aquest article l'autor ens parla del Castell del Mor en l'època medieval. Pels volts del 1079 el Mor quedava dins la jurisdicció dels Anglesola, els límits orientals dels quals passarien junt pel camí que passa per sota del Mor.

Poc a poc el Mor va passant a formar part del comtat de Barcelona.

L'any 1177 es signava un conveni entre el rei Alfons i els cavallers del Castell del Mor, promentent mútua fidelitat. Pel mateix el rei disposava del Castell i dels seus homes en les seves guerres. A canvi el rei protegiria els habitants presents i futurs del castell del Mor.

L'any 1181 el terme del Mor s'estenia fins l'Ondara i a més del Castell hi havia algunes masies.

El setembre de 1192 Alfons d'Aragó donaria el Castell del Mor a Guillem d'Anglesola (senyor de Bellpuig). A canvi li exigia 30 mitgeres d'annona.

Abans, Pere Vergós havia cedit als Templers (1188) les seves possessions del Mor.

Es té notícia de que Arnau Sort cediria en 1262 les seves possessions del Castell del Mor a Poblet.

Durant la 1ª meitat del segle XIII la senyoria jurisdiccional i el domini directe del Mor eren de Guillem d'Anglesola.

Però l'any 1290 estava enfeudat a Ramon d'Anglesola. En aquest moment al terme del Mor hi havia més de 50 terratinents de diferents localitats (Vilagrassa, Tàrraga, Lleida, etc.). Tots ells tenien les terres en franc i lliure alou, a excepció de les pernes de Ramon d'Anglesola.

L'any 1470 Ramon Folch de Cardona hi feu reconstruir les forques.

El Mor ja era parròquia l'any 1180 sota la jurisdicció de la canònica de Sta. Maria de Solsona.

En el 1518 encara hi havia rector (Jaume Vallès) i en una reunió de la comunitat de sacerdots de Tàrrrega de l'any 1565 es compta entre ells al rector o vicari del Mor.

El Doctor Emili Junyent Sánchez, en la separata entorn el primer tall estratigràfic de Roques de Sant Formatge, menciona el Tossal del Mor dins del mapa del poblament ibèric de les valls del Segre, Cinca i Ebre. El posa com un exemple més de l'homogeneïtat cultural material de la zona ilergeta, així com hi destaca la presència de figures roges.

També es posa el Mor com a exemple de presència de figures roges en l'article «La colonización griega en España en el cuadro de la colonización griega en occidente» de J.M. Blázquez en el «Simposio Internacional de Colonizaciones».

CONCLUSIONS

El Tossal del Mor ha estat des de sempre considerat de primer ordre dins del context arqueològic ilergeta. L'abundosa presència de ceràmica i la seva situació estratègica atragué a Colomines l'any 1915, que practicà unes excavacions amb Duran i Sanpere. És probable que ja haguéssin visitat el poblat amb anterioritat el 1909, juntament amb Bosc Gimpera.

Posteriorment, el pare Bernat dels Escolapis de Tàrrrega realitzà prospeccions i petites cales pels volts dels anys 20. Una de les seves troballes fou motiu d'un article en el diari La Veu de Catalunya el 12 de febrer de 1921 i posteriorment Giomar d'Ausa feu una nota més extensa en el primer exemplar de la revista Arqueta, del Museu de Tàrrrega, sortida l'any 1922. S'han conservat pocs materials d'aquesta primera època degut als nombrosos desplaçaments dels mateixos.

Cap els anys 60 reneix la iniciativa de fer un museu, en el qual el senyor Joan Tous tindrà un paper fonamental. Es recuperarà el que queda del material antic i es realitzaran prospeccions pels jaciments de la comarca, especialment en el Mor. D'aquí la gran quantitat de ceràmica superficial que hi ha actualment en el Museu, la qual ens confirma el que deia en Colomines en quant a la riquesa i varietat material. I aporta noves informacions, com la ceràmica gris medieval reductora i la vidriada (que perdura dins el s. XVII-XVIII), ja que Colomines no esmentà la ceràmica medieval ni moderna. Aquest donava una interpretació diferent a la ceràmica del Bronze final i posava al segle IV a. de C. com a límit d'antiguitat del Castell del Mor. Per altra banda no anava errat en la defensa de la continuïtat d'hàbitat del Mor.

L'article signat per Giomar d'Ausa ja deixava constància del remogut de les torres per culpa de tasques ceràmiques agrícoles en les vessants del tossal. Per aquesta mateixa raó dubto que els fragments de vas globular amb nansa de cistella tinguin relació amb l'enterrament trobat a inicis dels 20. Més aviat crec que l'enterrament era posterior a l'època ibèrica i podria tenir relació amb la capella medieval, donada la seva proximitat als enterraments. Per culpa de les reus les tombes s'haurien omplert de ceràmiques superficials i remogudes, aspecte que es corrobora per la diversitat de ceràmica que aparegué dins dels enterraments. A més, les característiques de l'enterrament no acaben de lligar amb la cultura ibèrica.

14 El Tossal del Mor és molt conegut per la presència de ceràmica grega de figures roges, inventariada per Glòria Trias de Arribas i citada en diverses publicacions: JACQUES JULY, Jean 1974; JUNYENT SANCHEZ, Emili 1973, 1974; BLAZQUEZ, J.M. 1974; etc.

Ramon Boleda l'inclou dins la carta arqueològica de les valls dels rius Corb, Ondara i Sió (1976). A. Guerrero Uriarte (1983) fa un article d'una moneda de Cesse trobada al Castell del Mor, a prec del senyor Joan Tous.

Semblava que no, però els articles, notícies i referències al Tossal del Mor eren força nombrosos i calia recollir-los i treure'n conclusions, contrastant amb informació més recent donada pels materials i nous esdeveniments.

Encara que el jaciment hagi sofert diverses modificacions i no es conservi en determinats punts els substrats del Bronze o l'ibèric per culpa de construccions posteriors (aterrossaments i l'acció destructora de la reu) no dubto, com afirma Maluquer, que restin moltes zones intocades; suposició que es recolza en la presència de talls que mostren una potència considerable, així com en la gran extensió del poblament en totes direccions.

Crec sincerament que el Mor té encara molt a dir. És un jaciment clau donada la seva seqüència d'hàbitat, gairebé ininterrompuda des del Bronze Final II fins temps moderns (amb un lapsus entre els segles V i XI que convé estudiar si és real), així com per la seva riquesa material, per la seva situació estratègica i les seves considerables dimensions.

NOTES

1. Diari d'excavació de Colomines p. 2.
2. Aquesta informació m'ha estat donada pel senyor Vidal i Sastre, antic col.laborador del «grup de recerques» del pare Bernat.
3. BOLEDA, Ramon 1976. p. 31.

BIBLIOGRAFIA

- ARQUETA I Revista «portaveu de Tàrraga i el seu Museu». Impremta-Llibreria Sauret. Tàrraga, abril de 1922.
- BACH i RIU, Antoni, *Antics poblats i masies del Baix Urgell*, a Ilerda n.º XXXIV 1973
- BOLEDA i CASES, Ramon, *Carta arqueològica de les valls dels rius Corb, Ondara i Sió*. Càtedra de cultura catalana «Samuel Gili i Gaia». Lleida 1976.
- CLUA, Francisco, *Estació protohistòrica de Tàrraga (Època o fase Neolítica)*. A LO PLA D'URGELL n.º 46 (15-3-1913).
- CLUA, Francisco, *Lo Castell del Mor* a LA SIGNOU n.º 18, maig de 1915.
- COLOMINAS, J. *Lo Toçal del Mor* a LA SIGNOU n.º 37, gener de 1916.
- COLOMINES ROCA, Josep i DURAN i SANPERE, Agustí, *Restes de poblats ibèrics al Pla d'Urgell i Segarra*. en A.I.E.C. Vol. VI 1915-1920, Barcelona 1923, pp. 606-607.
- GUERRERO URIARTE, A. *Una moneda ibèrica hallada en Tàrraga*, en revista **Matinal** n.º 146, Lleida, setembre-octubre 1983.
- JUNYENT SANCHEZ, Emili. *El primer corte estratigráfico realizado en Roques de Sant Formatge (Serós, Lleida) y algunas cuestiones entorno la formación de la cultura ilergeta*. Separata del Noticiario Arqueológico Hispánico. Prehistoria II, Madrid 1973.
- SARRET i PONS, Lluís. *Privilegis de Tàrraga*. Impremta F. Camps. Tàrraga, 1930.
- SEGARRA i MALLA, Josep M.ª. *Història de Tàrraga amb els seus costums i tradicions*. I. Segles XI-XVI. Museu Comarcal de Tàrraga, 1984.